

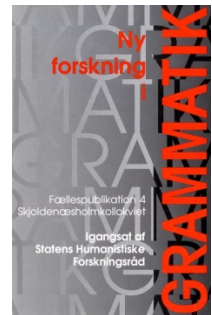
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Kongruens og rektion i tysk

Forfatter: Peter Colliander

Kilde: L. Falster Jakobsen og G. Skytte (red.). *Ny Forskning i Grammatik 4*, 1997, s. 216-232

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Odense Universitetsforlag 1997

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Kongruens og rektion i tysk

Peter Colliander
Tyskprojektet

1. Indledning

Den store fleksionsrigdom i tysk har altid givet sig udslag i at begreber som kongruens og rektion har spillet en fremtrædende rolle i grammatikker over tysk, måske især tysk som fremmedsprog. De forskellige fremstillinger omgang med disse begreber har imidlertid som regel været præget af en forestilling om at vi jo alle ved hvad de to begreber dækker, med deraf følgende manglende stringens. Fx kan man næsten tale om en tradition når relationen mellem subjekt og finitum opfattes som kongruens, mens relationen mellem en præpositionsgruppes to konstituentur opfattes som rektion. Den første der gjorde opmærksom på den lemfældige omgang med disse begreber, var vist nordmanden Ingerid Dal; siden antydede Jørgen Olsen og Lisbeth Falster Jakobsen i deres lingvistikkompændium at nogle af de relationer der traditionelt omtales som kongruensrelationer, burde rubriceres under rektionsrelationen, nemlig diverse relationer mellem substantiv og andre størrelser mht. genus og relationen mellem subjekt og finitum mht. person. Man kan lidt provokerende sige at man hermed har afskaffet substantivernes genus: Ligesom præpositionerne ikke *har* en kasus, men *styrer* en (eller flere), *har* substantiverne heller ikke et genus, men *styrer* et. Senere plæderede jeg selv for disse synspunkter, og med Eisenbergs store grammatik fra 1986, der forsvarer samme position, er der måske håb om at de fornuftige og i øvrigt logisk set tvingende synspunkter finder større udbredelse; de skandinaviske bestræbelser har ikke båret de mest markante frugter, heller ikke i Skandinavien selv.¹

1: Brandt et al. (1977:22) og Lauridsen & Poulsen (1995:299) taler om kongruens i genus mellem substantiv og attributter, Askedal (1976:122), Freund & Sundquist (1988:507) og Lauridsen & Poulsen (1995:361) taler om kongruens i person mellem subjekt og finitum. Også internationale standardværker som Lyons (1968) og Dik (1989) er dybt forankret i den uhensigtsmæssige tradition. Dik synes ikke at skelne mellem rektion og kongruens og taler generelt om „agreement“ og fx om „Gender“ som „the only genuine example of agreement relations within terms“ (s. 319); Lyons skelner ganske vist mellem de to begreber og problematiserer dem under henvisning til Hockett (som etablerer en sammenhæng mellem exocentrisme og „government“ og mellem endocentrisme og „concord“) (s. 239 ff.), men drager ingen konsekvenser i retning af mine.

Kongruens og rektion opfatter jeg som særtilfælde af selektion, som jeg forstår helt alment som „Det, at en konstituent kræver tilstedeværelse af ét eller flere bestemte semer i en anden konstituent“ (Colliander 1995:157). Kongruens og rektion omfatter de tilfælde hvor der kræves en bestemt fleksionsform, altså en udtryksselektion der specifikt har at gøre med flexion. Som fællesbetegnelse for kongruens og rektion bruger jeg i tilknytning til Eisenberg „korrespondance“ (jf. Eisenberg 1994:57, hvis Korrespondenz-begreb også omfatter relationen „Identitet“, som jeg kommer ind på i 3.3). Af Colliander 1989-1995 fremgår det at jeg især har haft problemer med kongruens. Den traditionelle forståelse af kongruens inkluderer normalt formuleringer som „samme fleksionskategori“, og jeg har aldrig rigtig kunnet forlige mig med at fx numerus ved substantiver blev omtalt som „samme kategori“ som numerus ved adjektiver, artikler osv. Dette medførte omformulering af kongruensdefinitionen fra Colliander 1989 til 1990:

1989: Selektion, der er afhængig af den selekterende konstituents flexion, således at der selekteres samme sem i samme flexionskategori, som den selekterende konstituent selv indeholder.

1990: Selektion, hvor der er en 1:1-relation mellem den selekterende og den selekterede konstituents flexion.

Rektionsdefinitionen har været mere stabil:

1989: Selektion af den selekterede konstituents flexion, der er uafhængig af den selekterede [sic!] konstituents eventuelle flexion

1990: Selektion af den selekterede konstituents flexion, der ikke har relation til den selekterende konstituents eventuelle flexion

Eisenberg går ind på problemerne ved formuleringen „samme kategori“ (jeg citerer hele passussen da den også omhandler problemet ved genus) (s. 55 f.):

“Kongruenz ist seltener als meistens angenommen wird, besonders deshalb, weil viele Rektionsbeziehungen irrtümlich als Kongruenzbezie-

zu begegnen, sollte man eigentlich für die adjektivischen Kasus andere Namen einführen als für die substantivischen. Wir tun das nicht, weil es nicht besonders realistisch wäre. Der Unterschied besteht aber deshalb nicht weniger.

Noch deutlicher als bei Numerus und Kasus ist die Verschiedenheit der Kategorien beim Genus. Das Adjektiv flektiert hinsichtlich des Genus, die Kategorien sind hier Einheitskategorien. Das Substantiv flektiert nicht hinsichtlich des Genus. Wer sagt, das Adjektiv habe ›das-selbe‹ Genus wie das Substantiv, irrt gleich zweimal.”

Ændringen i min kongruensdefinition fra 1989 til 1990 svarer til Eisenbergs betæneligheder ved at tale om „samme“ kategorier.

En konsekvent og stringent skelnen mellem kongruens og rektion er vigtig af to grunde (ud over at det selvfølgelig principielt er vigtigt at holde forskellige fænomener ude fra hinanden): 1. de to relationer tjener forskellige formål, 2. de to relationer har forskellige konsekvenser for den måde producenten af tyske konstruktioner skal handle på.

Ad 1: Kongruensrelationens funktion er primært af syntaktisk art, nemlig vha. udtryksmidler at vise hvad der indholdsmæssigt hører sammen. I moderne tysk er kongruens ikke et særligt vigtigt udtryksmiddel, sådan at forstå at andre udtryksmidler som fx position i høj grad varetager den funktion at vise hvad der hører sammen. Sml. med adjektivernes relativt frie position i forhold til substantiverne i latin. Kongruensens ringe status i moderne tysk fremgår tydeligt af den kendsgerning at adjektiver i prædikativ funktion ikke deklineres, sml.

- (1a) *Han fandt formuleringen betænkelig*
- (b) *Han fandt formuleringerne betænelige*

- (1a') *Er fand die Formulierung bedenklich*
- (b') *Er fand die Formulierungen bedenklich*

At den overhovedet opretholdes fx ved foranstillede attributive adjektiver, ser jeg kun som et udslag af at nedbrydningen af adjektivernes morfologi ikke finder sted i samme tempo som mindskelsen af kongruensrelationens funktionalitet. Når deklinationsformerne nu en gang er der stadig væk, skal de også bruges.

Også i rektionsrelationen kan man se et udtryksmiddel til at vise indholdsmæssige sammenhænge, men den går i nogle tilfælde længere, således at den ikke kun indikerer sammenhæng generelt, men også *hvilken* sammenhæng der er tale om. Denne mere specifikke funktion anser jeg som rektionsrelationens hovedfunktion. Standardeksemplet er de præpositioner der regerer både akkusativ og dativ; et konkret kasusvalg har indholdsmæssige følger: akkusativ medfører [+DIR], dativ [+LOK] hvis direktionalitet overhovedet er relevant. Hvis ikke, er kasusreaktionen formaliseret og uden indholdsmæssige korrespondancer: *auf* og *über* regerer akkusativ, resten dativ. Andre eksempler findes inden for auxiliarverberne. Fx regerer *werden* 1. status i forb. m. tempuskategorien, men 3. status i forb. m. diatesekategorien.²

Ad 2: Et ords rektion er uafhængig af eventuel egen fleksion. Dvs. at man som producent af tyske konstruktioner kan gå ud fra at ordet i alle kontekster regerer det/de samme led i en eller flere fleksionskategorier. Den kongruensrelation der udgår fra et ord, er derimod afhængig af ordets egen fleksion, og det stabile kan derfor kun være den/de kategorier kongruensen berører, men ikke det/de specifikke led i kategorien/kategorierne.

På indholdssiden af tysk findes et fænomen der kan opfattes som en pendant til kongruens, en slags leksikalsk kongruens: en konstituent kan kræve tilstedeværelse af samme leksikalske sem i en anden konstituent som det selv indeholder. I Colliander (1995:160) taler jeg om „parallelitet“. Jeg vil ikke komme nærmere ind på denne relation her, men nøjes med ét eksempel: *Frau Hansen ist Lehrerin* – **Frau Hansen ist Lehrer*. Forekomst af det leksikalske sem [+HUN] i subjektet medfører forekomst af [+HUN] i subjektsprædikativet, hvis muligt.

2. Bundne og frie fleksionskategorier

Det tyske sprogs fleksionsrigdom fremgår af følgende oversigt:

2: Jf. Bech 1983.

Verber**Konjugationsart:**finit – infinit³

Infinit: 1., 2., 3. status

Finit:

Person: 1., 2., 3. person

Numerus: singularis, pluralis

Tempus: præsens, præteritum (syntetiske former); perfektum, pluskvamperfektum, futurum I, futurum II, futurum præteriti I, futurum præteriti II (analytiske former)⁴

Modus: indikativ, konjunktiv, imperativ

Diathese: aktiv, diverse passivformer

Substantiver

Numerus: singularis, pluralis

Kasus: nominativ, akkusativ, genitiv, dativ

Pronominer⁵

Numerus: singularis, pluralis

Kasus: nominativ, akkusativ, genitiv, dativ

Genus: maskulinum, femininum, neutrum

Adjektive**Deklination:**

Numerus: singularis, pluralis

Kasus: nominativ, akkusativ, genitiv, dativ

Genus: maskulinum, femininum, neutrum

Deklinationsart: svag, stærk⁶

3: I Colliander (1997a) argumenterer jeg for at regne med eksistensen af en overordnet fleksionskategori ved verberne, konjugationsart, der indeholder leddene finit og infinit.

4: I Colliander (1997a) går jeg nærmere ind på de spørgsmål der melder sig når man opstiller paradigmer af blandede konstruktionstyper.

5: Pronominerne udgør mht. fleksion en uhomogen klasse. Det her anførte gælder først og fremmest de relative, de demonstrative og de possessive pronominer og kun nogle af de personlige pronominer.

6: Der regnes ofte med 3 deklinationsarter, fx i Helbig & Buscha (1996). I Colliander (1992) plæderer jeg for at der kun regnes med 2.

Komparation: positiv, komparativ, superlativ

Numeralia

Deklinationsart: kardinal, ordinal⁷

Adverbier⁸

Komparation: positiv, komparativ, superlativ

I en forholdsvis enkel sætning som (2) er der således repræsenteret (mindst) 57 led i fleksionskategorier:

- (2) *Nachdem der³ englische¹⁺⁴ Regisseur² Alan Parker² über 500¹ Fernsehspots² (gedreht¹⁺¹ hatte¹⁺⁴)¹, schrieb¹⁺⁵ und inszenierte¹⁺⁵ er³ 1977¹ seinen³⁺³ zweiten¹⁺⁴ Film², den³ Thriller² „12 Uhr nachts – Midnight Express“.* stern tv-magazin 1996 38/13

Det skal forstås sådan: I den bestemte artikel *der* er der repræsenteret 3 deklinationskategorier: numerus, kasus og genus, i adjektivet *englische* er der repræsenteret komparation og de 4 deklinationskategorier numerus, kasus, genus og deklinationsart (ved adjektiver), i substantivet *Regisseur* er der repræsenteret numerus og kasus, i verbet *gedreht* er der repræsenteret konjugationsart og den infinitte kategori status, i verbet *hatte* er der repræsenteret konjugationsart og de finite kategorier person, numerus, tempus (syntetisk) og modus, i verbalkomplekset *gedreht hatte* er der yderligere repræsenteret diatese, i possessivet *seinen* er der repræsenteret de pronominale deklinationskategorier numerus, kasus og genus og de 3 adjektiviske deklinationskategorier numerus, kasus og genus, i numeralen *zweiten* er der repræsenteret deklinationsart (ved numeralier) og de 4 adjektiviske deklinationskategorier (jeg ser bort fra komparation, der kun forekommer ved *erst*) osv.

7: Relationen mellem kardinaltal og ordinaltal betragtes traditionelt ikke som fleksion, selv om den opfylder alle betingelser for fleksion (systematik mht. princippet „stamme + flektiv“; jf. Jakobsen/Olsen 1981:26 ff., 41). Deklinationsarten „kardinaltal“ udtrykkes vha. fleksivet -Ø, mens „ordinaltal“ udtrykkes vha. allomorferne -(l), -st und -Ø: *erst*-Ø (opr. superlativ af *e(lte)*), *zwei*-t-, *drei*-lt-, *vier*-t-, *fünf*-t-, *sechs*-t-, *sieb(en)*-t-, *acht*-Ø-, *neun*-t-, *zehn*-t-, ... , *zwanzig*-st-. Ordinaltallene og nogle få af kardinaltallene deklineres (til dels defekt) som adjektiver.

8: Det er kun ganske få adverbier der kan flekteres: *bald*, *gern*, *oft*, *sehr*, *viel*, *wenig* og *wohl*.

Ved hver kategori er der tale om et valg mellem 2 eller flere led, i alt er der involveret 149 led.⁹

Brugen af fleksionskategorierne er reguleret på to måder i tysk: en kategori kan være bundet, hvilket vil sige at valget mellem leddene i den er bestemt af korrespondencerelationer, eller den kan være fri, hvilket vil sige at valget mellem leddene i den er bestemt direkte af hvilket indhold man har brug for.¹⁰ Fx er numerus en fri kategori ved substantiver, men en bundet kategori i andre tilfælde (ved adjektiver, pronominer, verber); komparation er nok altid en fri kategori, mens status nok altid er bundet. Også i rektionstilfælde hvor ét ord regerer mere end ét led i en kategori, og hvor der er knyttet et forskelligt indhold til hvert af leddene, må det primære synspunkt være at kategorien er bundet. For den frie kategori er det karakteristisk at alle leddene står til rådighed, og at der til hvert af dem er knyttet et bestemt indhold; i tilfældet med akkusativ-dativ-præpositionerne står netop kun disse *to* kasus til rådighed, og man kan betragte kaskuskategoriens tilknytning til to af de fire led i indholdskategorien direktionalitet som singularer i dette tilfælde – i modsætning til fx numerus der har tilknytning til *alle* led i en indholdskategori, antal – og tilknytningen kommer kun i stand gennem rektionsrelationen.

Med konstateringen af at det for nogle fleksionskategorier gælder at de snart er bundne, snart frie, er jeg tilbage ved det problem jeg nævnte i indledningen, nemlig spørgsmålet om det meningsfyldte i at tale om „samme“ kategori fx i forb. m. numerus ved substantiver, ved adjektiver og ved verber. Følgende fakta er vigtige i den forbindelse (jeg fortsætter med numerus som eksempel):

– morfologisk er der ikke nogen indlysende sammenhæng (i alle tilfælde er der tale om portmanteaufleksiver, hvilket selvfølgelig er med til at skabe et uklart billede og i sidste ende umuliggøre en morfologisk sammenligning)

9: Det specielle problem ved de finite verbalformer der opstår pga. at der både er involveret syntetiske og analytiske former, lader jeg ude af betragtning her.

10: Sml. Lehfeldts formulering (der er møntet på russisk): „Eine syntaktische Wortform heißt ‚frei‘, wenn sie unabhängig von irgendwelchen syntaktischen Kontexten und auch ohne jeden syntaktischen Kontext eine ‚eigene strukturell-semanticke Bedeutung‘ ausdrückt[; ...] Eine syntaktische Wortform heißt ‚gebunden‘, wenn sie, anders als eine freie Wortform, nicht über ‚strukturell-semanticke Selbständigkeit‘ verfügt, d.h., nicht kontextunabhängig eine eigene ‚strukturell-semanticke Bedeutung‘ ausdrücken kann.“ (s. 217) Han taler desuden om „bedingte Wortformen“, hvilket ikke synes at have relevans for tysk.

– forbindelsen mellem adjektivernes og verbernes såkaldte numerus på den ene side og substantivernes numerus på den anden side kan knyttes via kongruensrelationen: et adjektiv skal have „samme“ numerus som det substantiv det er attribut til, et finitum „samme“ numerus som sætningens subjekt.

Det er plausibelt at antage at indholdskategorien antal er grammatikaliseret ved substantiver, og dermed her at se fleksionskategorien (udtrykskategorien) numerus som middel til at udtrykke antal. Derimod er det ikke plausibelt at antage at „antal“ skulle være grammatikaliseret ved adjektiver og verber; numerus er derfor ikke „samme“ kategori ved substantiver på den ene side og adjektiver og verber på den anden side. Ved adjektiver og verber er der tale om en fleksionskategori hvis leds brug er med til at tydeliggøre den syntaktiske sammenhæng.

I nogle tilfælde kommer numerus ved adjektiver og verber så at sige tilfældigt til at fungere som „rigtigt“ udtryksmiddel:

- (3) *langes/lange Reden*
 (4) *Komm/Kommt mir bloß nicht zu spät nach Hause*

I (3) er der homonymi mellem den substantiverede infinitiv af *reden* og pluralis af *Rede*, det attributive adjektivs „numerus“ monosemener konstruktionen. I (4) er subjektet fakultativt, og uden manifest subjekt er det imperativernes „numerus“ der udtrykker antal.

Også i tilfælde som

- (5) *Eine Menge Leute war/waren zusammengekommen*

kan man se en vis udtrykskraft i numerusbrug i finittet: med singularis fokuseres på mængden som helhed, med pluralis på enkeltelementerne.¹¹

11: De adjektiviske og verbale numerusmorfemers monosemerende funktion i tilfælde som *großer Wagen* (sing., nom. (også plur., gen.)) vs. *große Wagen* (plur., nom./akk.); *die frequenteste Partikel* (sing., nom./akk.) vs. *die frequentesten *Partikel* (plur., nom./akk.) (*Partikel* som pluralisform er ukorrekt, men ikke desto mindre meget brugt); *Sie sitzt* (sing.) vs. *Sie sitzen* (plur.) må anses for morfologiske tilfældigheder da de ikke indgår i en større systematisk sammenhæng. Sml. Colliander (1997a:2.2).

3. Nogle eksempler

I Colliander (1983) har jeg gennemgået centrale og måske mindre diskutabile områder inden for rektion og kongruens i tysk; i det følgende vil jeg primært omtale nogle aspekter og områder som jeg ikke behandlede dengang.

3.1 Præpositioner

De tyske præpositioner udgør mht. rektion en ganske broget mængde, som jeg er kommet nærmere ind på i Colliander (1996:189 ff.). Her vil jeg kun omtale 2 aspekter: 1. homonymispørgsmålet ved akkusativ-dativ-præpositionerne, 2. udøver de tyske præpositioner også rektion i konjugationsart?

Ad 1: Er det mest hensigtsmæssigt at regne med to eller flere homonyme *an*, *auf* osv. – som jeg har gjort det i Colliander (1995:220) – eller med ét *an*, ét *auf* osv.? Begge muligheder har fordele og ulemper, men jeg er, som allerede antydnet ovenfor, ved at nå til den konklusion at den sidste mulighed nok er den mest hensigtsmæssige og plausible. Den medfører at indholdskategorien direktionalitet i forb. m. disse præpositioner er grammatikaliseret: kasusvalg udtrykker direktionalitet, i hvert fald i sammenhænge hvor det giver mening at tale om denne kategori. Den traditionelt brugte skelnen mellem konkret og overført betydning vil jeg gerne give en lidt anden drejning: der må først sondres mellem sammenhænge hvor det tyske sprog lader en rumlig betragtning være meningsfuld, og sammenhænge hvor dette ikke er tilfældet. I sidste tilfælde, der faktisk er ret sjældent, er rektionsforholdene enkle: *auf* og *über* reagerer akkusativ, de øvrige dativ, fx *auf etw.* [akk.] *bedacht sein*, *über* [akk.] *etw. nachdenken*; *Angst vor jmdm.* I første tilfælde udtrykker akkusativ [+DIR], dativ [+LOK], både i konkret og i såkaldt overført betydning. En konstruktion som *auf seinem Recht bestehen* må rubriceres som havende overført betydning; men sammenhængen opfattes rumlig, som [+LOK], derfor dativrektion. En næsten, men også kun næsten synonym konstruktion er *auf sein Recht pochen*. Her er igen tale om overført betydning, og man kan diskutere om der anlægges en rumlig synsvinkel. Konstruktionen giver ikke noget svar da akkusativrektion ved *auf* jo både bruges i ikke-rumlig sammenhæng og i rumlig, [+DIR]-sammenhæng. Hvis der er tale om rumlighed, så [+DIR]. Den rumlige tolkning er efter

min mening den mest plausible. *Stehen* har udpræget rumligt indhold: [+LOK], og det anser jeg for at være ganske sejlivet således at det ikke kun bevares ved overgang til overført betydning (*etw. steht auf dem Spiel*), men også er til stede i derivatet *bestehen*, trods dettes overførte betydning. *Pochen* har også udpræget rumligt indhold, nemlig [+DIR] (*an die Wand pochen*), som bevares ved overgang til overført betydning. Sml. også et eksempel som *jmdn. auf dem Laufenden halten*.

Jeg er ret overbevist om at denne forklaring på rektionsforholdene ved *an, auf* osv. er adækvat over for objektet, det er sådan det tyske sprog fungerer på dette punkt. Men, der er et vigtigt men at tilføje, et men som jeg allerede har antydnet da jeg skrev „... hvor det tyske sprog lader en rumlig betragtning være meningsfuld“. En ting er hvordan det tyske sprog håndterer en bestemt indholdssubstans, noget andet er om en andet sprog som fx det danske gør det på samme måde. Eksemplerne ovenfor lader ane at det i hvert fald somme tider er svært at ræsonnere sig frem til rigtig rektion i tysk ud fra det danske sprog, selv med adækvate regler til rådighed. I mange sammenhænge er rumlighed ikke formet særlig tydeligt i dansk, hvis overhovedet, og i andre sammenhænge er der tale om forskellig formning i de to sprog. Fx er akkusativerne i følgende eksempler ikke umiddelbart forklarlige ud fra dansk: *einen dicken Strich unter etw. [akk.] machen* og

- (6) [...] forderte er die gestohlenen Teile zurück, die einer der Jugendlichen bereits an seinen eigenen Golf montiert hatte ADAC motorwelt 12/95 61/1

I DUDEN *Richtiges und gutes Deutsch* finder man mange formuleringer som denne:

“Nach *investieren in* kann sowohl der Akkusativ als auch der Dativ stehen, je nachdem, ob *investieren* im Sinne von „etwas (meist Geld) in eine Sache hineinstecken“ (Akkusativ) oder im Sinne von „etwas in einer Sache anlegen“ (Dativ) gebraucht wird: *Sie hat ihr ganzes Geld in dieses Geschäft investiert. Einen Teil seines Kapitals hat er in einem großen Unternehmen investiert.*” s. 365

Jeg er ikke så overbevist om den enkelte, „almindelige“ sprogbrugers sans for og evne til at bruge et sprogs grammatiske system så kreativt

som der her lægges op til, når det drejer sig om et område der ikke generelt er systematiseret. Det er jo dog i de aller færreste tilfælde at man har denne valgfrihed. Jeg tror snarere at direktionaliteten, hvis den overhovedet er til stede, i hvert enkelt tilfælde er temmelig fast, også ved *investieren in* [+LOK] og *bestehen auf*, hvor DUDEN også nævner mulighed for akkusativreaktion. Kredsen er så sluttet tilbage til spørgsmålet om akkusativreaktion her ville være udtryk for manglende rumlig synsvinkel eller for den rumlige synsvinkel [+DIR]. At direktionalitet eller rumlighed har en prominentere plads i tysk end i dansk, ses ikke kun ved disse præpositioner, men generelt; se yderligere i Colliander (1997b). Et eksempel der vedrører lokaldeiks is:

(Situation: der er stadig noget i bilen)

- (7) *Ich muß noch etwas *eintragen/hin-/hereinbringen – der er mere der skal bæres ind*

Ad 2: Interessantere er det måske at se på om man ved siden af *kasusreaktionen* ved visse præpositioner skulle antage en rektion mht. *konjugationsart*. En præposition som *ohne* kan som styrelse have en verbalgruppe med en infinit verbalform i 2. status som kerne, men ikke en med finit verbalform:

- (8) <*Gieß bitte Wein nach,*> *ohne (auf die Decke) zu kleckern*
 (a) *<*Gieß bitte Wein nach,*> *ohne du (auf die Decke) kleckerst*

(men med subjuntorgruppe:

- (b) <*gieß bitte Wein nach,*> *ohne daß du (auf die Decke) kleckerst*)

mens en præposition som *seit* som styrelse kan have en verbalgruppe med finit verbalform som kerne, men ikke en med infinit verbalform:

- (9) <*In der Branche herrscht Chaos,*> *seit sie die neue Generation von PCs auf den Markt gebracht hat*
 (a) *<*In der Branche herrscht Chaos,*> *seit die neue Generation von PCs auf den Markt gebracht zu haben*

Disse overvejelser går jeg nærmere ind på i Colliander (1996, 1997a).

3.2 Subjunktorer

I forlængelse af punktet ovenfor er det nærliggende at overveje om ikke også subjunktorerne udøver rektion i konjugationsart: de styrer formen finit:

- (10) *<Wir hoffen,> daß die neue Generation von PCs auf dem Markt ist*

3.3 Konjunktorer

En logisk følge af at opfatte konjunktorer som kerne i ordgruppe (Colliander 1995:148, 1996:204 ff.) er at anse dem for at kunne udøve rektion i person og numerus, nemlig i det tilfælde at en konjunkturgruppe fungerer som subjekt (selvfølgelig under forudsætning af at man går ud fra at korrespondancer i almindelighed udgår fra en konstruktions kerne). En konjunktur som *und* styrer normalt 3. person pluralis:

- (11) *Eine Birke und eine Buche standen ihnen im Wege*

At der virkelig er tale om 3. person (og ikke 1. som der er synkretisme med), sandsynliggør undtagelsestilfælde hvor der styres singularis, fx:

- (12) *Holz zu hacken und den Rasen zu mähen gefällt ihm nicht*

(12) er let afgrænselig som undtagelse: indgår der i en konjunkturgruppe med subjektsfunktion verbalgrupper med infinit kerne, styrer *und* singularis. Sværere er det i tilfælde som

- (13) *Bitte beachten Sie, daß ohne gültigen Benützerausweis keine Buchbestellung und keine Buchabholung möglich ist* Opslag på bibliotek

hvor *DUDEN* foretrækker pluralis i finitum. Området er problematisk fordi sprogbrugen vakler mellem brug af udtryksregler (rektion) og indholdsregler; sml. også med (5).

Eisenberg (1994:54) indfører en særlig relation, der bl.a. forekommer mellem de parallelle konstituenten i en konjunkturgruppe, „Identität“: „Eine Konstituente f_1 steht in der Identitätsbeziehung zu einer Konstituente f_2 , wenn es bestimmte grammatische Kategorien gibt, denen bei-

de Konstituenten zugeordnet sind.“ Min opfattelse af konjunktorsammenhænge som ordgrupper nødvendiggør en inddragelse af konjunktoren når forholdene i gruppen som helhed skal forklares. Jeg ser det sådan at konjunktoren så at sige formidler kongruens- og rektionsrelationer videre til hver af de øvrige konstituenten i konjunktorgruppen, men jeg synes hverken at det er nødvendigt eller hensigtsmæssigt at antage en relation mellem disse konstituenten. Relationerne går fra konjunktur til hver af de øvrige konstituenten, ikke mellem dem indbyrdes.

3.4 Als-appositioner og -prædikativer

Det er et kendt og ofte beskrevet fænomen at den kongruens der synes at have været et grundlæggende træk ved appositioner og prædikativer, i mange og nok stadig flere tilfælde ikke overholdes i moderne tysk, trods det at kongruensen her i mange tilfælde har en tydelig udtrykskraft:

- (14) *Ich schätze den Chef mehr als du/dich*
(') *Jeg værdsætter chefen mere end du/dig*

I (14) er der en entydig semantisk forskel mellem *du-* og *dich-*formuleringen; på dansk kan man ikke gå ud fra samme entydighed, og tendensen til at bruge *end* som præposition med deraf følgende given afkald på formel distinktion mellem subjekts- og objektsprædikativ. I tilfælde som (14) er kongruensen nok ikke i „fare“, men det er den i en lang række andre tilfælde, især tilfælde hvor kongruensen ikke er bærer af indhold, fx

- (15) *Mit Filmen wie „Birdy“ (1984) und „Mississippi Burning“ (1986) festigte Parker endgültig seinen Ruf als exzellenter Regisseur* stern tv-magazin 1996 38/13
- (16) *Ich werde mehr Fragen stellen als Antworten zu geben* n-tv 3.7.95
- (17) *Das Buch mutet den Leser eher wegen der klaren und überschaubaren Darstellung als wegen des Inhalts als solchem sympathisch an* konstru-eret eksempel

(16) er særlig interessant da den så vidt jeg ved, repræsenterer en forholdsvis ny udvikling, der i øvrigt har paralleller i dansk:

(18) *Jeg vil hellere have en lejlighed end at have et hus med have* TV DR1
12.12.95

Als/end opfører sig her som præpositioner med statusreaktion (2. status).

(15) er fuldt ud accepteret ved siden af *exzellenten Regisseur*, mens (17) er problematisk. Appositioner i dativ, uafhængigt af den anden involverede kasus – både i forb. m. *als* og i almindelighed – er ikke af ny dato, men dog stadig ikke accepteret. Ved *solcher* gør der sig yderligere det gældende at dets genitivform, *solchen*, kun kan bruges attributivt og kun i forb. m. et substantiv der er morfologisk entydig som genitiv (*die Dauer solchen Unwesens*). Eneste mulighed er her nominativen *als solcher*.

4. Afsluttende bemærkninger

Kongruens- og rektionsrelationer spiller stadig en vigtig rolle i tysk, især på udtrykssiden. Det omfattende fleksionsmorfologiske system er en vigtig brik i dette spil, og dets træghed er nok med til at opretholde disse korrespondancerelationer, selv om deres funktion i mange tilfælde er overtaget af andre udtryksmidler. Hovedtendensen er en stadig mindre udnyttelse af de udtryksmuligheder der ligger i korrespondancerelationer, men samtidig ses også tendenser til at gribe til disse relationer hvis andre udtryksmidler i bestemte tilfælde ikke slår til. Jeg er dog skeptisk over for hvor bevidst den enkelte, almindelige sprogbruger er om de muligheder der ligger i korrespondancerelationerne.

Henvisninger:

- Bech, Gunnar. 1955/1983². *Studien über das deutsche verbum infinitum*. 1. Band (*Historisk-filologiske Meddelelser*, bind 35, nr. 2; *Linguistische Arbeiten* 139) København 1955: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab; Tübingen 1983²: Max Niemeyer Verlag.
- Colliander, Peter. 1981. *Didaktische und statistische Betrachtungen über das Genus der deutschen Substantive*. København: Handelshøjskolen.

- (= Sproginstitutionernes Arbejdsrapport Handelshøjskolen i København (ARK) 8).
- 1983. Kongruenz- und Rektionsrelationen in der deutschen Gegenwartssprache. *CEBAL* Nr. 6. 50-77.
 - 1989/1990². *Indføring i det Tyske Sprogs Opbygning. En Valensteoretisk Fremstilling. Kapitel I: Teoretisk baggrund*. København: Handelshøjskolen. (= ARK 46). (1995⁴): *Et Teoretisk Grundlag for Beskrivelse af Tysk. En valensteoretisk fremstilling*. København: Samfundslitteratur.
 - 1992. Adjektivdeklinations. *Zielsprache Deutsch* 4/92. 195-203.
 - 1996. Partikelvalenz im Deutschen. Eine prototypenlinguistische Studie über die Valenzverhältnisse bei den Präpositionen, den Subjunktionen und den Konjunktionen. *Hermes* 17. 181-211.
 - 1997a. Verbale Morphosyntax. *Københavnener Bidrag til Germanistisk Linguistik* 26. Under udgivelse.
 - 1997b. Inhalts- og Udtryksformer i en Fremdsprog som Fremderfaring. Ernest W.B. Hess-Lüttich: *Cross-Cultural Communication*. Frankfurt/M. et al.: Peter Lang. Under udgivelse.
- Dal, Ingerid. 1969. Über Kongruenz und Rektion im Deutschen. Ulrich Engel & Paul Grebe & Heinz Rupp (udgg.): *Festschrift für Hugo Moser zum 60. Geburtstag am 19. Juni 1969*. Düsseldorf: Schwann. 9-18.
- Dik, Simon. 1989. *The Theory of Functional Grammar. Part I: The Structure of the Clause* (= *Functional Grammar Series* 9). Dordrecht/Providence RI: Foris Publications.
- DUDEN Richtiges und gutes Deutsch. Wörterbuch der sprachlichen Zweifelsfälle*. Mannheim et al. 1965/1985³: Dudenverlag.
- Eisenberg, Peter. 1986/1994³. *Grundriß der deutschen Grammatik*. Stuttgart – Weimar: Verlag J.B. Metzler.
- Freund, Folke & Birger Sundquist. 1988. *Tysk Grammatik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Helbig, Gerhard & Joachim Buscha. 1972/1981⁷/1984⁸ (Neubearbeitung)/1996¹⁷. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie (til 1989¹²); Leipzig et al.: Langenscheidt (fra 1991¹³).
- Jakobsen, Lisbeth Falster & Jørgen Olsen. 1976/1981⁴. *Den moderne grammatiks grundbegreber*. Lingvistik I. Mask. Københavns Universitet.
- Lauridsen, Ole & Sven-Olaf Poulsen. 1995. *Tysk Grammatik*. København: Munksgaard.

- Lehfeldt, Werner. 1984. ‚Rektion‘, ‚Kongruenz‘, ‚Adjunktion‘ – Ein Beitrag zur Begriffsgeschichte. J.J. van Baak (red.): *Signs of Friendship*. Amsterdam. 203-223
- Lyons, John. 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: University Press.